

Η ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ

ΤΟ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟ ΚΡΑΤΟΣ: ΔΙΟΙΚΗΣΗ, ΟΡΓΑΝΩΣΗ, ΠΟΛΙΤΙΚΗ

Η εκτίμηση και ο σχηματισμός μιας έστω και αδρομερούς εικόνας του κράτους που ίδρυσε ο Αλέξανδρος είναι πραγματικά ιδιαίτερα δυσχερές έργο, αν αναλογιστούμε ότι το απέραντο αυτό οικοδόμημα έζησε ελάχιστα μόνο χρόνια και ταυτίστηκε απόλυτα με τον δημιουργό του, ο οποίος είχε επίσης εξαιρετικά σύντομο βίο. Ίσως οποιαδήποτε εκτίμηση μπορεί να ξεκινήσει από αυτή την τελευταία παρατήρηση. Το κράτος του Αλεξάνδρου ήταν πιθανότατα το πιο προσωποπαγές μεγάλο δημιούργημα στην ιστορία της ανθρωπότητας και ο πρώιμος θάνατος του δημιουργού του εμποδίζει σημαντικά την αποτίμηση του έργου αυτού. Ο Αλέξανδρος συγκαταλέγεται βέβαια στους κορυφαίους στρατιωτικούς εγκεφάλους της ιστορίας δίπλα στον Αννίβα, τον Καίσαρα και τον Ναπολέοντα, καθώς το έργο που επιτέλεσε στον στρατιωτικό τομέα είναι ολοκληρωμένο και μπορεί να αποτιμηθεί. Το ίδιο όμως δεν ισχύει για την πολιτική, οικονομική και πολιτισμική του δραστηριότητα και προσφορά, πεδία για τα οποία η εικόνα που μπορεί να σχηματίσει ο μελετητής είναι υποχρεωτικά ελλιπής. Παρ' όλα αυτά είναι δυνατή η καταγραφή κάποιων βασικών στοιχείων που χαρακτηρίζαν το βραχύβιο κράτος του, από τα οποία μπορούν να εξαχθούν ορισμένα συμπεράσματα.

Η επικράτεια του Αλεξάνδρου κάλυπτε σχεδόν το ήμισυ του κόσμου που θεωρείτο τότε ως κατοικημένος. Εκτεινόταν από το Ιό wo πέλαγος ως τον παραπόταμο του Ινδού Ύφασι και από τις πλαγιές του Καυκάσου ως την νότια Αίγυπτο. Είναι πιθανόν ο στρατηλάτης να σχεδίαζε αργότερα μια εκστρατεία στη Δύση με σκοπό την κατάκτηση της Καρχηδόνας και, ακόμα, της Ιβηρικής χερσονήσου. Πάντως ο ίδιος φαίνεται ότι θεωρούσε ως κορμό του κράτους του την Ασία. Άλλωστε λίγο πριν το θάνατό του σκέφτηκε να ορίσει ως πρωτεύουσα της αυτοκρατορίας του τη Βαβυλώνα. Έτσι το κράτος του Αλεξάνδρου δεν είχε ως κέντρο την Ελλάδα, ούτε ο ίδιος επεδίωξε να “προσαρτήσει” την Ασία στην Ελλάδα. Κέντρο του κράτους του δεν ήταν ούτε η Μακεδονία, η οποία προς το τέλος ειδικά της εκστρατείας είχε αρχίσει όλο και περισσότερο να φαίνεται ως μια ακόμα απομακρυσμένη επαρχία της αυτοκρατορίας του. Ουσιαστικά λοιπόν το κράτος του Αλεξάνδρου δεν είχε κάποιο κέντρο, με την έννοια π.χ. που η Ρώμη ήταν το κέντρο της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας, ή τουλάχιστον δεν πρόλαβε να αποκτήσει. Στην πραγματικότητα κέντρο ήταν το σημείο στο οποίο κάθε φορά βρισκόταν ο βασιλιάς, καθώς μαζί του μετακινούνταν τα βασικά όργανα διοίκησης και ένα πλήθος υπηρεσιών από τις οποίες εκπορεύονταν κατευθυντήριες γραμμές για την εφαρμογή των αποφάσεων του βασιλιά στις κατακτημένες περιοχές. Κάτι τέτοιο υπαγορευόταν από τις ανάγκες της εκστρατείας που βρισκόταν σε εξέλιξη αλλά και από τις Μακεδονικές παραδόσεις, που είχαν παγιωθεί ήδη από τα χρόνια του Φιλίππου. Σύμφωνα με αυτές, υπήρχαν γύρω από τον βασιλιά όργανα που συμμετείχαν στη λήψη

αποφάσεων, ένα καθεστώς που διατηρήθηκε από λίγο ως πολύ και από τον Αλέξανδρο. Ποια ήταν αυτά τα όργανα; Αφ' ενός υπήρχε ο "ξύλλογος" (ή "βουλή") των εταίρων που συνεδρίαζε με προεδρεύοντα τον βασιλιά, και, αφ' ετέρου, λειτουργούσε το "κοινό" των Μακεδόνων, δηλαδή η συνέλευση στην οποία συμμετείχαν όλοι οι αξιωματικοί, εταίροι και μη, καθώς και όλοι οι υπόλοιποι άνδρες. Η συνέλευση αυτή μπορούσε να επικυρώνει την ανάδειξη των βασιλέων αλλά και να ασκεί δικαστική εξουσία, όταν η επιδικαζόμενη ποινή για τον κατηγορούμενο ήταν ο θάνατος.

Μια σημαντική "δημόσια" ή, καλύτερα, "βασιλική" υπηρεσία, που ακολουθούσε από κοντά τον Αλέξανδρο ήταν η "αρχιγραμματεία". "Ψυχή" της υπηρεσίας αυτής ήταν ο Ευμένης από την Θράκη, ο οποίος ήταν ένας ικανότατος, εκλεπτυσμένος και μορφωμένος άνθρωπος. Επρόκειτο για μια νευραλγική υπηρεσία που διεκπεραιώνει την αλληλογραφία του βασιλιά, είχε την ευθύνη για τα δημόσια και ιδιωτικά έγγραφα, για τα υπομνήματα τα σχετιζόμενα με πολεμικές αποστολές ή πολιτικές αποφάσεις, καθώς και για τις περίφημες "βασιλικές εφημερίδες", όπου καταγράφονταν και δημοσιοποιούνταν τα τεκταινόμενα στο στρατό και στην επικράτεια. Η αρχιγραμματεία ήταν μια πολυπληθής υπηρεσία, στην οποία δεν αποκλείεται να ανήκαν και οι "βηματιστές", που μετρούσαν τα γεωγραφικά μεγέθη και υπολόγιζαν το χρόνο που ήταν αναγκαίος για την κάλυψη συγκεκριμένων αποστάσεων. Γύρω από τον βασιλιά υπήρχαν επίσης πολλοί διπλωμάτες αλλά και καλλιτέχνες, ιστοριογράφοι, ποιητές και φιλόσοφοι. Πλάι του υπήρχαν ακόμα οι "βασιλικοί παίδες", δηλαδή τα παιδιά ηλικίας 13-16 ετών που υπηρετούσαν τον βασιλιά και, παράλληλα με την στρατιωτική εκπαίδευση, διδάσκονταν ελληνικά, ποίηση, μουσική και φιλοσοφία. Από όλα αυτά γίνεται αντιληπτό ότι η ακολουθία του Αλεξάνδρου ήταν κάτι πολύ περισσότερο από ένα στρατιωτικό επιτελείο που υλοποιούσε τον αρχιστράτηγο στην εκστρατεία. Ουσιαστικά τον βασιλιά ακολουθούσε ένας ολόκληρος κυβερνητικός μηχανισμός που διοικούσε την συνεχώς διογκούμενη επικράτεια, ευρισκόμενος σε συνεχή κίνηση.

Η μόνη κρατική λειτουργία που διέθετε μόνιμη έδρα ήταν η διαχείριση των δημόσιων (βασιλικών) εσόδων. Όταν ο Αλέξανδρος μπήκε το 330 π.Χ. στα Εκβάτανα, όρισε τον παιδικό του φίλο Άρπαλο ως διαχειριστή των δημόσιων οικονομικών αλλά και των θησαυρών των Περσών βασιλέων που έπεσαν στα χέρια των Μακεδόνων. Ο Άρπαλος ήταν από την αρχή της εκστρατείας αρμόδιος για τα οικονομικά, κάτι σαν υπουργός οικονομικών, όμως στα Εκβάτανα έγινε και ανώτατος "θησαυροφύλαξ", ενώ η πόλη αυτή ήταν η μόνιμη έδρα της οικονομικής διαχείρισης των πόρων της αυτοκρατορίας. Ο Άρπαλος είχε ήδη μία φορά απογοητεύσει τον Αλέξανδρο, όταν, μετά τη μάχη στην Ισσό, τον είχε εγκαταλείψει και είχε καταφύγει στη Μεγαρίδα, και επρόκειτο, όπως είδαμε, να τον απογοητεύσει ξανά. Μετά την οριστική φυγή του Αρπάλου, καθήκοντα θησαυροφύλακα ανέλαβε ο Αντιμένης από τη Ρόδο. Σημασία πάντως έχει ότι και η οικονομική διαχείριση ασκείτο συγκεντρωτικά, κάτι που όμως διευκόλυνε ιδιαίτερα τη χάραξη ενιαίας νομισματικής πολιτικής που, όπως θα δούμε, απετέλεσε μια από τις σημαντικότερες καινοτομίες του Αλεξάνδρου.

Με ένα τέτοιο σύστημα θα περίμενε ίσως κανείς να υπάρχει προσπάθεια για απόλυτο συγκεντρωτισμό και αυστηρό έλεγχο στη διοίκηση όλων των περιοχών που ανήκαν στο αχανές κράτος. Κάτι τέτοιο όμως δεν ήταν ούτε εφικτό ούτε μέσα στις προθέσεις του Αλεξάνδρου. Στον ελληνικό χώρο δεν άσκησε καμία ιδιαίτερη πίεση στις πόλεις ούτε επέβαλε αρεστά σ' εκείνον καθεστώτα, μηδέ της Σπάρτης εξαιρουμένης, η οποία – μην το ξεχνάμε – είχε

αρνηθεί πεισματικά να τον ακολουθήσει στην πανελλήνια περιπέτεια. Ως επί το πλείστον διατήρησε την ελευθερία και αυτονομία των πόλεων. Ανάλογη ήταν και η στάση του απέναντι στις ελληνικές πόλεις της Ιωνίας, οι οποίες παρέμειναν αυτόνομες, στο βαθμό βέβαια που το επέτρεπε το γεγονός ότι και αυτές αποτελούσαν μέρος ενός ενιαίου και κεντρικά διοικούμενου κράτους. Μάλιστα στις αυτόνομες πόλεις δεν εγκατέστησε Μακεδονική φρουρά και αυτό ίσχυσε και για τις Φοινικικές πόλεις, με εξαίρεση μόνο την Τύρο και τη Γάζα.

Ως προς τη διοικητική οργάνωση του κράτους, είναι γνωστό ότι ο Αλέξανδρος διατήρησε την παλιά διαίρεση των Αχαιμενιδών σε σατραπείες, χωρίς μάλιστα να αντικαταστήσει τις λέξεις “σατραπεία” και “σατράπης”. Αρχικά, και με εξαίρεση μόνο την Καρία και την Καππαδοκία, εμπιστευόταν το αξίωμα του σατράπη σε έμπιστους του εταίρους. Μετά τη μάχη στα Γαυγάμηλα προσέφερε το αξίωμα αυτό και σε Ασιάτες, ακόμα και σε γενναίους αντιπάλους του. Όσο κι αν ακούγεται περίεργο, το σύστημα των σατραπειών στην παλιά Περσική αυτοκρατορία αποτελούσε δείγμα αποκέντρωσης, καθώς οι σατράπες μικρή εξάρτηση είχαν από τον βασιλιά και στις επικράτειές τους ήταν πρακτικά ανεξέλεγκτοι. Στο αδύνατο αυτό σημείο του παλαιού συστήματος παρενέβη ουσιαστικά ο Αλέξανδρος περιορίζοντας αισθητά τις δικαιοδοσίες των σατραπών και καθιστώντας τους υπεύθυνους απέναντι στο πρόσωπό του για κάθε πολιτική τους πράξη. Έτσι το όλο διοικητικό σύστημα έγινε σαφώς περισσότερο συγκεντρωτικό αλλά, στην πράξη, πιο ελεγχόμενο και, ενδεχομένως, πιο δίκαιο. Στα πλαίσια της μείωσης των εξουσιών των σατραπών περιορίστηκαν πιθανώς και οι στρατιωτικές δικαιοδοσίες τους, καθώς τις περισσότερες φορές έδρευε στις σατραπείες μακεδονική φρουρά που δεν υπαγόταν στη δικαιοδοσία του σατράπη και αποτελούσε το “άγρυπνο μάτι” του βασιλιά και τον εγγυητή της εφαρμογής των βασιλικών επιταγών. Στρατιωτική δικαιοδοσία είχαν μόνο οι μη Ασιάτες σατράπες, που όμως με την πρόοδό της εκστρατείας γίνονταν όλο και λιγότεροι. Σε καμία περίπτωση βέβαια οι κατά τόπους σατράπες δεν απογυμνώθηκαν πλήρως από τις στρατιωτικές εξουσίες τους, όμως επ’ ουδενί λόγω αυτές συγκρίνονταν με τις αντίστοιχες των ομολόγων το ή κατά τα προηγούμενα χρόνια της εξουσίας των Περσών βασιλέων.

Η διατήρηση του συστήματος των σατραπειών δεν σημαίνει πάντως ότι δεν υπήρξε αναδιάρθρωση στον πολιτικό και οικονομικό τομέα. Ο Αλέξανδρος δεν θέλησε να καταργήσει εκ βάθρων το παλαιό διοικητικό σύστημα, γιατί αυτό εξυπηρετούσε την άσκηση της εξουσίας σε ολόκληρη την επικράτεια και, επιπλέον, ήταν ένα σύστημα που λειτουργούσε επί πολλές δεκαετίες και είχε εμπειρωθεί από τους τοπικούς πληθυσμούς. Όμως ο βασιλιάς δεν σταμάτησε μέχρι τον θάνατό του να προβαίνει διαρκώς σε μεταρρυθμίσεις και βελτιώσεις, εφαρμόζοντας σε όλες τις σατραπείες νέες ιδέες και μεθόδους. Οι μεταρρυθμίσεις του Αλεξάνδρου εντοπίζονται κυρίως στο οικονομικό επίπεδο, όπου σε πολλές περιπτώσεις πραγματοποιήθηκαν ριζικές αλλαγές. Οι δικαιοδοσίες των σατραπών στη διαχείριση των οικονομικών περιορίστηκαν και δημιουργήθηκαν ενιαίες φορολογικές περιφέρειες με τη συνένωση περισσότερων σατραπειών. Οι Πέρσες βασιλείς συνήθιζαν να συσσωρεύουν στα ανάκτορά τους αμύθητους θησαυρούς τους οποίους ο Αλέξανδρος μετέτρεψε σε νόμισμα. Η ευρεία κυκλοφορία νομίσματος έδωσε πρωτοφανή ώθηση στην οικονομία της επικράτειας και επέτρεψε τη δημιουργία προϋποθέσεων για την ανάπτυξη της μεγαλύτερης νομισματικής οικονομίας που είχε γνωρίσει η Ανατολή. Στα χρόνια των Αχαιμενιδών οι διάφοροι σατράπες είχαν το δικαίωμα

να κόβουν νομίσματα – αργυρά μόνο – ένα δικαίωμα που ο Αλέξανδρος κατάργησε και όρισε ως αποκλειστικό βασιλικό προνόμιο την κοπή χρυσών και αργυρών νομισμάτων. Μάλιστα ως πρότυπα για την κοπή χρησιμοποιήθηκαν τα αττικά νομίσματα. Μόνο γενναίοι αντίπαλοι του Αλεξάνδρου, όπως π.χ. ο Πώρος, διατήρησαν το δικαίωμα να κόβουν αργυρά νομίσματα με το όνομά τους. Το αποτέλεσμα όλης αυτής της μεταρρύθμισης ήταν να δημιουργηθεί ένα ενιαίο αυτοκρατορικό, νομισματικό σύστημα, το οποίο δεν άργησε να εξαπλωθεί σε ολόκληρο τον μεσογειακό κόσμο. Η κυκλοφορία ενιαίου νομίσματος σε μια ευρύτατη περιοχή ήταν πραγματικά μια μοναδική καινοτομία που συνέβαλε στον εκσυγχρονισμό της αρχαίας οικονομίας και έδειξε τον δρόμο στη Ρώμη για το πώς έπρεπε να διαχειριστεί την οικονομική της δύναμη στα επόμενα χρόνια δόξας που την περίμεναν.

ΥΦΟΣ ΚΑΙ ΗΘΟΣ ΤΗΣ ΕΞΟΥΣΙΑΣ ΤΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ

Η ιστορία του Αρπάλου αλλά και πλήθους άλλων σατραπών και συνεργατών του Αλεξάνδρου που κατηγορήθηκαν για διαφθορά και αυθαιρεσίες δείχνει αυτό που είναι σχεδόν αυτονόητο, ότι δηλαδή ο πειρασμός ήταν πολύ μεγάλος για όλους όσους ασκούσαν οποιασδήποτε μορφής εξουσία μέσα στο κράτος του Αλεξάνδρου. Οι συνεχείς κατακτήσεις, οι θησαυροί που έπεφταν στα χέρια των κατακτητών και η ολοένα και μεγαλύτερη εξουσία που οι τελευταίοι αποκτούσαν, αποτελούσαν αναμφίβολα μεγάλη απειλή για την ακεραιότητα και την ευσυνειδησία όλων εκείνων που ξαφνικά καλούνταν να διαχειριστούν υπερβολικά μεγάλη δύναμη και πλούτο. Μέσα σ' αυτό το πλαίσιο και ο πιο κακόπιστος πρέπει να παραδεχτεί ότι ο Αλέξανδρος ήταν εκείνος που διαβρώθηκε λιγότερο από όλους και έδειξε σε πλείστες περιπτώσεις ότι ήταν πραγματικά υπεράνω υλικών απολαβών. Και είναι αναμφίβολα τιμητικό για έναν άνθρωπο που συγκέντρωσε απεριόριστη δύναμη και πλούτο το ότι άντεξε το βάρος, έδειξε ως το τέλος ολιγάρκεια και διαχειρίστηκε την εξουσία που διέθετε με σύνεση, οξύνοια και ευρύ πνεύμα. Και η προσκύνηση; Η ιδέα ότι ήταν γιος του Άμμωνα; Μήπως ο Αλέξανδρος στην πραγματικότητα λύγισε από το βάρος και κυριεύτηκε από ύβρη πιστεύοντας πραγματικά ότι ήταν θεός;

Η αλήθεια είναι πως κανείς δεν μπορεί να γνωρίζει τι γινόταν στην ψυχή του Αλεξάνδρου και αναμενόμενο είναι να μην μπορεί εύκολα κανένας άνθρωπος – ιδιαίτερα νέος - να σηκώσει το βάρος της απεριόριστης δόξας και δύναμης που απέκτησε ο νεαρός Μακεδόνας. Όμως στην πολιτεία του Αλεξάνδρου δεν υπάρχουν πολλά στοιχεία που να υποδεικνύουν ότι ο βασιλιάς είχε αληθινά μεθύσει από τη δόξα και βρισκόταν από ένα σημείο και ύστερα εκτός ελέγχου Αναφορικά με την αξίωση της προσκύνησης, πρέπει να θυμόμαστε ότι επρόκειτο για μια συνήθεια παγιωμένη στην περσική παράδοση, την οποία ο Αλέξανδρος θέλησε να διατηρήσει, καθώς τον ενδιέφερε πρωτίστως η συγχώνευση Ελλήνων και Περσών και η απάλειψη κάθε διάκρισης σε βάρος των τελευταίων. Ο Αλέξανδρος είχε επάξια κερδίσει τον τίτλο του Μεγάλου Βασιλιά των Περσών, ήταν ο αδιαμφισβήτητος νόμιμος διάδοχος των Αχαιμενιδών και, επομένως, η εξαίρεση των Ελλήνων από το έθιμο της προσκύνησης καθόλου δεν θα εξυπηρετούσε το σχέδιο του Αλεξάνδρου για ένα αληθινά οικουμενικό κράτος. Οποσδήποτε η αξίωση της προσκύνησης ήταν μειωτική για τους Έλληνες και πιθανότατα και κάποιοι κόλακες ώθησαν τον βασιλιά στην υιοθέτησή της. Όμως σε καμία περίπτωση δεν μπορεί να υποστηριχθεί ότι ο Αλέξανδρος αξίωσε την προσκύνηση αποκλειστικά και μόνο

από ματαιοδοξία. Ο σεβασμός που επέδειξε σε όλες τις περιπτώσεις προς τη θρησκεία και τα ιερά των ηττημένων, η υιοθέτηση κάποιων στοιχείων της λατρείας των Ασιατών και των Αιγυπτίων και η διατήρηση της ανεξιθρησκείας που είχε καθιερώσει ο Κύρος ο Μέγας δείχνουν ότι ο Αλέξανδρος είχε στο μυαλό του έναν υψηλότερο σκοπό τον οποίο ακόμα και αξιώσεις όπως αυτή της προσκύνησης εξυπηρετούσαν.

Όσο για την πίστη του ότι ήταν θεός ή γιος θεού, στην πραγματικότητα ο Αλέξανδρος ποτέ δεν έπαψε να ονομάζει πατέρα του τον Φίλιππο. Ακόμα και λίγο πριν το τέλος, το καλοκαίρι του 324π.Χ., όταν μετά από ανταρσία των ανδρών του, εξεφώνησε σ' αυτούς λόγο στις όχθες του Τίγρη, υπενθύμισε ότι πατέρας του δεν ήταν ο Δίας ή ο Άμμων αλλά ο Φίλιππος. Βέβαια η αξίωσή του να ονομάζεται γιος θεού είναι αληθινή και επίσης είναι γνωστό ότι το 324 π.Χ. ζήτησε από τις ελληνικές πόλεις να τον ονομάσουν θεό. Πολλές ερμηνείες έχουν δοθεί στη συμπεριφορά αυτή του Αλεξάνδρου, η οποία σίγουρα δεν μπορεί να εξηγηθεί με ευκολία. Κατά τον Πλούταρχο, πίσω από τις αξιώσεις αυτές υπήρχε πολιτική σκοπιμότητα, αφού έτσι ο βασιλιάς μπορούσε να διοικεί και να υποτάσσει τους εχθρούς με μεγαλύτερη άνεση. Δεν αποκλείεται πάντως σε στιγμές ναρκισσισμού και αδυναμίας για νηφάλια και λογική θεώρηση των πραγμάτων μια τάση μεγαλομανίας πραγματικά να κυριεύε τον Αλέξανδρο, πράγμα αναμενόμενο και ανθρώπινο. Όμως σε καμία περίπτωση ο Αλέξανδρος δεν ήταν απλώς ένας διεστραμμένος μεγαλομανής που βαυκαλιζόταν με την ιδέα της θεοποίησης. Άλλωστε η αξίωσή του να ονομαστεί θεός δεν συνοδευόταν από παράλληλη αξίωση να λατρεύεται και ως τέτοιος. Ίσως απλά ο Αλέξανδρος θεωρούσε ότι το έργο που είχε αναλάβει ισοδυναμούσε με έργο θεού και γι' αυτό η αξίωση του να ονομασθεί θεός όχι μόνο δεν συνοδεύτηκε από άλλες παράλογες απαιτήσεις αλλά, επιπλέον, δεν προκάλεσε αξιόλογες αντιδράσεις στην Ελλάδα. Άλλωστε η θεοποίηση ή ηρωοποίηση σημαντικών ανδρών δεν ήταν μια ιδέα άγνωστη στον ελληνικό χώρο εκείνη την εποχή, αφού ο ίδιος ο Αθηναίος Ισοκράτης είχε γράψει στον Αλέξανδρο ότι αν υπέτασσε τον βασιλιά των Περσών, “δεν θα του έμενε τίποτα άλλο από το να ονομασθεί θεός”.

ΑΞΙΑ ΚΑΙ ΑΠΗΧΗΣΗ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ ΤΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ

Η αποτίμηση του έργου του Μεγάλου Αλεξάνδρου αναμφίβολα δεν μπορεί να χωρέσει μέσα σε λίγες σελίδες, καθώς πρόκειται για έργο κολοσσιαίας σημασίας που επηρέασε την μετέπειτα πορεία όχι μόνο του Ελληνισμού αλλά και του κόσμου ολόκληρου. Όχι άδικα ο κορυφαίος ιστορικός του Αλεξάνδρου, ο Johann Gustav Droysen, άρχισε το κλασικό έργο του για τον Αλέξανδρο (*Geschichte Alexanders des Grossen*, 1877) με την επισήμανση ότι “το όνομα Αλέξανδρος χαρακτηρίζει το τέλος μιας εποχής της παγκόσμιας ιστορίας και την αρχή μιας νέας”. Η παγκόσμια ιστορία έχει αναδείξει αρκετούς σημαντικούς κατακτητές που με την πορεία τους σημάδεψαν είτε θετικά είτε αρνητικά την διαδρομή της ανθρωπότητας πάνω στον πλανήτη. Ανάμεσα σε αυτούς όμως ο Αλέξανδρος της Μακεδονίας έχει μια ξεχωριστή θέση, ίσως γιατί, όπως εύστοχα έχει παρατηρηθεί, ενώ οι περισσότεροι κατακτητές ήταν “στρατηλάτες-αθλητές”, ο Αλέξανδρος ήταν ένας “στρατηλάτης-ποιητής”. Ο Αλέξανδρος ήταν κάτι πολύ περισσότερο από έναν στρατηγό που θέλησε με τη δύναμη των όπλων να αυξήσει τη δύναμή του και να προσαρτηθεί στην αρχική του επικράτεια όσο το δυνατόν περισσότερα εδάφη. Στην πραγματικότητα η εδαφική εξάπλωση ήταν ένα μό **π** κομμάτι από το “πάζλ” που συνθέτει το πολυσχιδές έργο του

Αλεξάνδρου. Ο νεαρός αυτός Μακεδόνας δεν θέλησε απλώς να επεκτείνει στα πέρατα του κόσμου τα σύνορα του κράτους που κληρονόμησε από τον πατέρα του αλλά επεδίωξε να δημιουργήσει ένα νέο οικουμενικό κράτος στο οποίο ο Ελληνικός πολιτισμός θα πορευόταν αντάμα με τους ποικίλους Ασιατικούς και θα γεννούσε ένα οικουμενικό πολιτισμικό δημιούργημα. Μέσα σ' αυτό δεν θα υπήρχαν κατακτητές και κατακτημένοι αλλά όλοι οι τρόποι ζωής, όλες οι θρησκείες και όλες οι κουλτούρες θα είχαν θέση. Βέβαια ο Αλέξανδρος δεν έπαψε να είναι φορέας ελληνικής παιδείας και το στίγμα του ελληνικού πολιτισμού ήταν αυτό που σφράγισε την παρουσία των Μακεδόνων σε όλες τις περιοχές της αχανούς επικράτειας. Επίσημη γλώσσα του κράτους ήταν πάντα η ελληνική, ενώ τα παιδιά της οικογένειας του Δαρείου διδάχθηκαν και αυτά τα ελληνικά γράμματα.

Η κυριότερη όμως συμβολή του Αλεξάνδρου στη διάδοση του ελληνικού πνεύματος ήταν η ίδρυση πόλεων, που γρήγορα μετεξελίχθηκαν σε φάρους του ελληνικού πολιτισμού στα πιο απομακρυσμένα σημεία της αυτοκρατορίας. Οι πόλεις αυτές αρχικά εξυπηρέτησαν πρακτικούς σκοπούς της εκστρατείας, καθώς αποτέλεσαν ένα δίκτυο διοικητικών και συγκοινωνιακών κέντρων στις αχανείς επαρχίες της αυτοκρατορίας μέσω των οποίων εξυπηρετούνταν και οι εφοδιαστικές ανάγκες της εκστρατείας. Σύντομα όμως οι πόλεις αυτές εξελίχθηκαν σε πολιτισμικούς κόμβους που συνέβαλαν στη μεταλαμπάδευση του ελληνικού πνεύματος στις εσχατιές της Ανατολής. Ελληνικοί πληθυσμοί συνέρρευσαν στα νέα αστικά κέντρα και η ελληνική γλώσσα ακούστηκε σε μέρη που ποτέ δεν είχε ακουστεί. Οι πόλεις αυτές κτίστηκαν με βάση το ελληνικό πολεοδομικό σύστημα και λειτούργησαν με τον τρόπο που λειτουργούσαν οι ελληνικές πόλεις στην ηπειρωτική Ελλάδα. Ο Πλούταρχος αναφέρει ότι ο Αλέξανδρος έκτισε πάνω από 70 πόλεις, στις περισσότερες από τις οποίες έδωσε το όνομά του. Η σύγχρονη έρευνα αναγνωρίζει θετικά 16 Αλεξάνδρειες (ή 17, αν συμπεριλάβουμε και την Αλεξανδρέττα, που αρχικά ονομαζόταν Αλεξάνδρεια). Έξι από τις πόλεις αυτές υπάρχουν και σήμερα, ενώ μόνο η Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου διατήρησε το όνομά της. Αν και η ζωή του Αλεξάνδρου ήταν πολύ σύντομη και το κράτος του διασπάστηκε πολύ γρήγορα μετά τον θάνατό του, εντούτοις πολλές από τις πόλεις που ίδρυσε έγιναν κέντρα των ελληνιστικών βασιλείων που προέκυψαν και ουσιαστικά υπήρξαν οι αποδέκτες της κληρονομιάς του Αλεξάνδρου. Σ' αυτές τις πόλεις της πτολεμαϊκής Αιγύπτου, του βασιλείου των Σελευκιδών ή, λίγο αργότερα, της Περγάμου συνέχισε για αιώνες να λάμπει το ελληνικό φως που άναψε στα χρόνια του Αλεξάνδρου και εκεί μετατοπίστηκε το κέντρο βάρους του Ελληνισμού, όταν πια η Αθήνα, η Κόρινθος και οι άλλες παραδοσιακές πόλεις της μητροπολιτικής Ελλάδας είχαν παρακμάσει. Όταν πια η Ρώμη πήρε τη σκυτάλη της κυριαρχίας του τότε γνωστού κόσμου από τα ελληνιστικά βασίλεια, είχε πια καλλιεργηθεί το έδαφος για τη δημιουργία του ελληνο-ρωμαϊκού πολιτισμού που επηρέασε βαθύτατα την πορεία που ακολούθησε η ευρωπαϊκή ήπειρος στους επόμενους αιώνες. Η πορεία αυτή όμως ίσως να ήταν τελειώς διαφορετική, αν δεν υπήρχε ο σπόρος της εκστρατείας του Αλεξάνδρου που, με γέφυρα τα ελληνιστικά βασίλεια, έδωσε στους πολιτισμούς της Ευρώπης το στίγμα του ελληνικού πνεύματος.

Δεν ήταν όμως μόνο οι νέες πόλεις εκείνες που έδωσαν στην εκστρατεία του Αλεξάνδρου το χαρακτήρα της πολιτισμικής σταυροφορίας. Το πνεύμα έρευνας και ανακάλυψης που διακατείχε τον Μακεδόνα βασιλιά είχε ως αποτέλεσμα να μην λείπει από καμία από τις στρατιωτικές του εξορμήσεις το στοιχείο της εξερευνητικής προσπάθειας. Η πληθώρα γεωγραφικών, γεωλογικών

και άλλων επιστημονικών αναζητήσεων οφειλόταν βέβαια σε μεγάλο βαθμό στις ανάγκες της εκστρατείας, όπως ήταν η εξοικονόμηση πόρων, η εύρεση συντομότερων οδών κλπ., όμως αναμφίβολα ήταν και προϊόν της εξερευνητικής φύσης του Αλεξάνδρου, που ενδιαφερόταν διαρκώς να διευρύνει τις επιστημονικές γνώσεις της εποχής και να συμβάλλει στην αναβάθμιση της ζωής στις περιοχές από τις οποίες περνούσε. Η μόνη παρουσία πλήθους επιστημόνων, τεχνικών και άλλων σοφών στο πλευρό του Αλεξάνδρου επιβεβαιώνει ότι ο νεαρός Μακεδόνας δεν έπαψε ποτέ να είναι ένας καλός μαθητής του Αριστοτέλη που κληρονόμησε από τον μεγάλο του δάσκαλο τη φιλομάθεια και την επιθυμία για κατάκτηση του καινούριου και του προοδευτικού. Η αποστολή που έστειλε ο Αλέξανδρος στο Σουδάν το 332 π.Χ. για να ερευνήσει τα αίτια του πλημμυρών του Νείλου, η καταγραφή των φυτών της Ινδίας και του Περσικού κόλπου, οι γεωλογικές μελέτες στα ορυχεία της Ινδίας και τα γεωπονικά πειράματα στους κήπους της Βαβυλώνας είναι μερικές μόνο από τις πρωτοβουλίες του Αλεξάνδρου που δικαιολογούν την κατάταξη του Μακεδόνα στρατηλάτη στο πάνθεο των μεγάλων εξερευνητών της ιστορίας.

Δεν χωρεί αμφιβολία ότι ο Αλέξανδρος ήταν πραγματικά κάτι πολύ περισσότερο από ένας μεγάλος κατακτητής. Οπωσδήποτε οι εκπληκτικές πολεμικές του επιδόσεις τον κατατάσσουν ανάμεσα στους κορυφαίους στρατηλάτες και, γιατί όχι, τον αναδεικνύουν ως κορυφαίο, καθώς ούτε ο Ναπολέων ούτε κανένας άλλος δεν βάδισε με τόσο μεγάλη επιτυχία μόνος επικεφαλής του στρατού του σε τόπους απάτητους και άγνωστους εναντίον εχθρών για τους οποίους δεν γνώριζε σχεδόν τίποτα. Ως στρατιωτικός ηγέτης ο Αλέξανδρος ήταν ένα αληθινό φαινόμενο και αξίζει να γίνει μνεία στα χαρακτηριστικά που συνέθεταν τον πολεμιστή Αλέξανδρο. Η πολεμική του δράση ξεκίνησε στην ηλικία των 20 και μέσα σε δώδεκα χρόνια είχε καταφέρει να πετύχει επιτεύγματα εκπληκτικά χάρη στα μοναδικά προσόντα που διέθετε. Ενεργούσε με βάση το ένστικτό του, χωρίς τις περισσότερες φορές να είναι σε θέση να συμβουλευεται χάρτες, σχέδια ή συγγράμματα. Σε περιοχές άγνωστες και με αμελητέες πολλές φορές πληροφορίες για τον εχθρό πολεμούσε σαν να γνώριζε τόσο το πεδίο όσο και τις ηθικές και υλικές δυνάμεις του αντιπάλου. Φρόντιζε βέβαια να συγκεντρώνει όσο περισσότερες πληροφορίες μπορούσε και προαποφάσιζε με κάθε λεπτομέρεια όλες τις επόμενες κινήσεις του επιδεικνύοντας αξιοθαύμαστη οξυδέρκεια και διορατικότητα. Οργάνωνε με προσωπική ευθύνη ολόκληρο το πολυσύνθετο οικοδόμημα που ήταν αναγκαίο για την επιτυχή διεξαγωγή δύσκολων και απαιτητικών επιχειρήσεων. Η σύλληψη της στρατηγικής, οι τακτικές λεπτομέρειες, η επιμελητεία, η οδοποιία, οι εργασίες γεφυροποιίας, η εκπαίδευση των στελεχών, οι πολιορκητικές τεχνικές, η διαρκής επιμόρφωση νέων μεθόδων και τακτικών μάχης και τόσα άλλα περνούσαν από το ιδιοφυές μυαλό και τα χέρια του Αλεξάνδρου. Στη διάβαση του Γρανικού και του Υδάσπη, στην πολιορκία της Τύρου, στην πορεία μέσα στην έρημο της Γεδρωσίας και σε αμέτρητες άλλες περιπτώσεις ο νεαρός Μακεδόνας έδειξε τις σπάνιες ηγετικές του ικανότητες, την ανεξάντλητη εφευρετικότητά του και την ακούραστη θέλησή του. Ο τρόπος που οδήγησε τον στρατό του ο Αλέξανδρος στα πέρατα του κόσμου φροντίζοντας διαρκώς τις γραμμές επικοινωνιών, τον ανεφοδιασμό, την ανανέωση των δυνάμεών του με νέους άνδρες και τον συνεχή έλεγχο των κατακτημένων περιοχών πραγματικά δεν έχει όμοιο στην παγκόσμια ιστορία και δικαιολογημένα ο νεαρός Μακεδόνας έγινε μύθος που προξένησε απεριόριστο θαυμασμό στις επόμενες γενιές.

Είναι όμως σαφές ότι η στρατιωτική ικανότητα ήταν μία μόνο από τις πλευρές της λαμπρής προσωπικότητάς του. Ο Αλέξανδρος της Μακεδονίας υπήρξε, εκτός από στρατιωτική ιδιοφυΐα, εξερευνητής, μεταρρυθμιστής και οραματιστής και γι' αυτό η ακτινοβολία του εξακολούθησε να λάμπει για πολλοί αιώνες μέσα από τις παραδόσεις των λαών και τους θρύλους στις καρδιές των απλών ανθρώπων.

Ο ΜΥΘΟΣ ΤΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ

Τέτοια ήταν η εντύπωση που προξένησε ο άθλος του Αλεξάνδρου στις σύγχρονες με αυτόν και, κυρίως, στις επόμενες γενιές, ώστε να δημιουργηθούν πολλοί θρύλοι και παραδόσεις γύρω από το πρόσωπό του σε λαούς τόσο της Ανατολής όσο και της Δύσης. Στα χρόνια που ακολούθησαν, τα πραγματικά γεγονότα της ζωής του Αλεξάνδρου ξεχάστηκαν ή παραποιήθηκαν και στη λαϊκή φαντασία ο Αλέξανδρος μυθοποιήθηκε. Οι θρύλος του καταγράφηκε για πρώτη φορά το ν 3^ο μ.Χ. αιώνα στην Αίγυπτο από κάποιον Έλληνα ή εξελληνισμένο Αιγύπτιο που έγραψε ένα μυθιστόρημα με τίτλο “Βίος Αλεξάνδρου του Μακεδόνα”. Το μυθιστόρημα αυτό, που πιθανότατα είχε ως πρότυπο ένα ελληνικό έργο (τον λεγόμενο “Ψευδο-Καλλισθένη”), μεταφράστηκε σε πολλές γλώσσες και διαδόθηκε σε όλον τον χριστιανικό και ισλαμικό κόσμο του Μεσαίωνα. Από τη λατινική του μετάφραση προέκυψαν στην Ευρώπη πολλές παραλλαγές και ίσως και το γερμανικό τραγούδι που έγραψε τον 12^ο μ.Χ. αιώνα για τον Αλέξανδρο ο ιερωμένος Lambrecht να ανάγεται σε αυτήν. Στην Ανατολή διατηρήθηκαν ζωντανές οι μνήμες για τον Αλέξανδρο στον θρύλο του Ισκεντέρ, ενώ στη μεσαιωνική Δύση ο βασιλιάς της Μακεδονίας έζησε στη μνήμη των ανθρώπων μέσα από ένα δημοφιλές έπος, το “Ρομάντζο του Μεγάλου Αλεξάνδρου”. Φυσικά στην τουρκοκρατούμενη Ελλάδα ο Αλέξανδρος έδινε δύναμη και κουράγιο στους σκλαβωμένους Έλληνες μέσα από το λαϊκό ανάγνωσμα “Η φυλλάδα του Μεγαλέξανδρου”, που έκανε την εμφάνισή του τον 18^ο αιώνα και υπήρξε ένα από τα πιο αγαπητά αναγνώσματα του υπόδουλου ελληνικού λαού.

ΠΗΓΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ ΤΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ

Η ιστορική παράδοση γύρω από το πρόσωπο και το έργο του Μεγάλου Αλεξάνδρου είναι ιδιαίτερα πλούσια, δυστυχώς όμως ένα πολύ μικρό μέρος της διασώθηκε ως τις μέρες μας. Επίσημες καταγραφές της εκστρατείας που ανήκαν σε ιστορικούς σύγχρονους με τον Αλέξανδρο δυστυχώς χάθηκαν, όμως σημαντικότερη απώλεια είναι εκείνη των λεγόμενων “βασιλικών εφημερίδων”, το επίσημο δηλαδή βιβλίο στο οποίο καταγράφονταν καθημερινά όλες οι πράξεις του βασιλιά και τα σπουδαιότερα γεγονότα που συνέβαιναν κατά τη διάρκεια της πορείας. Από τις εφημερίδες αυτές σώζεται μόνο ένα εκτενές απόσπασμα, που αναφέρεται στις τελευταίες ημέρες του βασιλιά, και ορισμένα άλλα μικρά σπαράγματα. Ουσιαστικά όλες οι διασωθείσες εξιστορήσεις είναι πολύ μεταγενέστερες και καμία από αυτές δεν έχει γραφτεί πριν από τον θάνατο του Ιο ύιου Καίσαρα. Οι κυριότερες πηγές που διαθέτουμε είναι τα έργα του Αρριανού, του Πλοτύρχου και του Λατίνου Κούρτιου Κούιντου Ρούφου, που όλα ανάγονται στον 1^ο και 2^ο μ.Χ. αιώνα. Επίσης, πληροφορίες σχετικά με τον Αλέξανδρο βρίσκονται διάσπαρτες στον Στράβωνα, τον Ιουστίνο, τον Διόδωρο Σικελιώτη και άλλους. Στην αρχαιότητα οι κυριότεροι γνωστοί καταγραφείς της πορείας του Αλεξάνδρου ήταν ο Καλλισθένης, που ακολούθησε την εκστρατεία

και κατέγραψε τα γεγονότα ως το 327 π.Χ., ο Κλείταρχος ο Αλεξανδρεύς, που έγραψε ένα δωδεκάτομο έργο με μάλλον μυθιστορηματικό περιεχόμενο, ο Ονησίκριτος, που ήταν κυβερνήτης του πλοίου του Αλεξάνδρου κατά το διάπλου του Ινδού ποταμού, ο ναύαρχος του Αλεξάνδρου Νέαρχος, που έγραψε για τον παράπλου της Ινδικής, και ακόμα ο στενός συνεργάτης του βασιλιά Πτολεμαίος ο Λάγου και ο Αριστόβουλος, ο οποίος καταγόταν από τη Μακεδονία και ακολούθησε την εκστρατεία ως μηχανικός. Οι δύο τελευταίοι μάλιστα μνημονεύονται συχνά από τον Αρριανό, ο οποίος φαίνεται να θεωρεί τις εξιστορήσεις τους ιδιαίτερα αξιόπιστες. Στη σύγχρονη βιβλιογραφία, αν και υπάρχουν αρκετά αξιόλογα έργα από Έλληνες και ξένους, ουσιαστικά το κατ' εξοχήν ειδικό έργο για τον Αλέξανδρο είναι το κλασικό *Geschichte Alexanders des Grossen* (Ιστορία του Μεγάλου Αλεξάνδρου) του Γερμανού Johann Gustav Droysen. Το έργο μεταφράστηκε παλιότερα στα ελληνικά από τον Ιωάννη Πανταζίδη και σήμερα υπάρχει μια εντελώς καινούρια μετάφραση με εισαγωγή και ερμηνευτικά σχόλια από τους Ρένο, Ήρκο και Στάντη Αποστολίδη (Εκδόσεις Τράπεζας Πίστεως)

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- (1) J. G. Droysen: ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ (Μετάφραση, Εισαγωγή, Σχόλια: Ρένος, Ήρκος, Στάντης Αποστολίδης), Εκδόσεις Τράπεζας Πίστεως 1999
- (2) ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΘΝΟΥΣ (ΤΟΜΟΣ Δ), Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1980
- (3) U. Wilcken: ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ (Μετάφραση Ι. Τουλουμάκος), Εκδόσεις Παπαζήση 1976
- (4) ARRIAN, ANABASIS OF ALEXANDER, Σειρά Loeb (Harvard Univeristy Press) 1976
- (5) ΑΡΡΙΑΝΟΥ, ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΑΝΑΒΑΣΙΣ, Εκδόσεις Ζαχαρόπουλου (Μετάφραση, Σχόλια: Ν. Γρηγοριάδης) 1939
- (6) Γ. Μαρκαντωνάτος: ΑΡΡΙΑΝΟΥ, ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΑΝΑΒΑΣΙΣ, Εκδόσεις Gutenberg 1996
- (7) N. G. L. Hammond: ALEXANDER THE GREAT: KING, COMMANDER AND STATESMAN, Park Green, New Jersey 1981
- (8) J. R. Hamilton: THE CAVALRY BATTLE AT THE HYDASPES, Journal of Hellenic Studies 67 (1947)
- (9) S. Hornblower: THE GREEK WORLD, 779 – 323 BC, New York 1983
- (10) ΜΕΓΑΛΗ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΕΙΑ, Εκδοτικός οργανισμός “Ο Φοίνιξ”, Αθήνα 1935